The Islamic Journal of Women and the Family
Print ISSN: 2538-6190 Online ISSN: 2717-4085
Homepage: https://pzk.journals.miu.ac.ir

Preventing Harm to Children Arising from Influencer Activities on Social Media Platforms

Hadi Keramati Moez ✉[1], **Mohammad Javad Fathi** [2], and **Mohammad Reza Zarei Sahamieh**[3]

1. Corresponding Author, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Farabi Campus, University of Tehran, Tehran, Iran.
   Email: keramatihadi@ut.ac.ir 0000-0003-3259-3587
2. Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Farabi Campus, University of Tehran, Tehran, Iran.
   Email: mjfathi@ut.ac.ir 0000-0001-9847-7883
3. Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Tolou-e-Mehr University, Qom, Iran.
   Email: mohammadzarei@tolouemehr.ac.ir 0000-0002-1030-6682

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 16 June 2026
Received in revised form 24 July 2026
Accepted 20 August 2026
Available online 27 September 2026

Keywords:
influencer activity,
harm to children,
social media platforms,
digital age,
media literacy.

ABSTRACT

Objective: The rapid growth of influencer activity on social media platforms has exposed children who are one of the most vulnerable population groups to various forms of harm. This study aims to examine this issue and propose strategies to prevent harm to children arising from influencer activities in online environments.

Method: This study employed a descriptive-analytical approach based on documentary research. The required information was gathered and analyzed through a review of relevant academic, legal, and research sources on harm to children, online environments, influencer activities, children's image rights, situational and developmental crime prevention, media literacy, and the roles of families and schools.

Results: The findings indicate that preventing harm to children in influencer-driven online environments requires the adoption of both situational and developmental prevention strategies. In the area of situational prevention, establishing a "digital age" as the minimum legal age for online activity and protecting children's image rights on social media are among the most important preventive measures. Developmental prevention, in turn, can play an effective role in reducing harm through school-based programs focused on empowering educators and enhancing media literacy, as well as family-based programs designed to raise parents' awareness of online threats and promote responsible use of social media.

Conclusions: The results indicate that adopting a comprehensive, multidimensional approach to criminal and social policymaking can help create a safer and healthier online environment for children and prevent harm arising from influencer activities.

Cite this article: Keramati Moez, H., Fathi, M. J., & Zarei Sahamieh, M. R. (2026). Preventing Harm to Children Arising from Influencer Activities on Social Media Platforms. *The Islamic Journal of Women and the Family,* 14(3), 97 - 118. https://doi.org/10.22034/ijwf.2026.21042.2429

© The Author(s).retain the copyright and full publishing rights.
Publisher: Al-Mustafa International University.
DOI: https://doi.org/10.22034/ijwf.2026.21042.2429

Introduction

The expansion of social media and the emergence of influencer culture have created new opportunities for children's presence and participation in the digital sphere. Whether by choice or circumstance, children are present in these spaces and, through their communications and interactions on social media, encounter a range of opportunities and threats. One of the most significant emerging concerns is the harm children may suffer as a result of influencer activity, particularly their economic exploitation. In influencer families, a child's image, daily life, interests, and activities may become media content and a means of attracting audiences, increasing follower counts, drawing brands' attention, and generating advertising revenue. As technology continues to advance and social media use grows, influencer activity has become increasingly widespread in modern societies and has emerged as a significant social phenomenon in the online sphere. Influencers may use appealing images and content featuring children and adolescents in an effort to shape others' perceptions and behavior. However, such content often conflicts with ethical standards and societal values, and may expose children and adolescents to harm. A precise understanding of the nature of influencer activity and how it differs from similar concepts in the online sphere is therefore fundamental not only to scholarly analysis, but also to the development of effective preventive policies and protective regulations. This study examines the prevention of harm to children involved in influencer activities. Accordingly, it reviews and analyzes strategies for preventing harm to children arising from such activities, with an emphasis on responsible conduct by influencers and collaboration among organizations and communities to ensure children's safety and protection.

Method

This study employed a descriptive-analytical method based on documentary research. The required information was gathered and analyzed through a review of academic, legal, and research sources on child victimization, online environments, influencer activities, children's image rights, situational and developmental crime prevention, media literacy, and the roles of families and schools. The theoretical section draws on rational choice theory and online lifestyle theory to explain the circumstances that give rise to child victimization in online environments. It also examines the potential of situational and developmental prevention to identify and limit opportunities for children to be victimized. The legal analysis considers the relevant provisions of Iranian law, the Convention on the Rights of the Child, and selected legislative and policy experiences.

Results

The findings indicate that rational choice theory can help explain the behavior of parents, content creators, and platforms in the context of child influencers. Parents may decide to feature their children in online media after weighing the potential benefits, including increased

audience reach, follower counts, and advertising revenue. In such circumstances, a child may be reduced from an individual with rights and autonomy to a means of producing content and attracting an audience. Online lifestyle theory also suggests that a digitally oriented lifestyle and the portrayal of a child's life on social media may threaten the child's privacy, psychological development, and independent identity formation.

From a situational prevention perspective, a key strategy is to control and monitor the opportunities that may give rise to child victimization. Such monitoring does not mean intruding on individuals' privacy; rather, it involves protective and supervisory measures aimed at reducing opportunities for crime and safeguarding potential victims. Measures discussed in this study include establishing a "digital age" as the minimum legal age for children to engage independently in online activities, imposing age-based restrictions, designing age-appropriate platforms, parental supervision, and considering how users' ages are verified. Protecting children's image rights is also particularly important, since publishing children's photographs and videos may violate their privacy and expose them to various forms of potential abuse. Existing legal frameworks, including the Iranian Law on the Protection of Children and Adolescents and the Convention on the Rights of the Child, may be used to support children's rights in online environments.

The findings also show that developmental prevention can help reduce children's and adolescents' vulnerability by intervening as their personalities develop. Within this framework, the family and the school are two key settings for educating, supporting, and empowering children. Family-based programs can create a supportive environment by empowering parents, strengthening communication skills, teaching media literacy, explaining children's rights, and providing guidance on the appropriate and safe use of social media. Parents should discuss the opportunities and risks of online environments with their children, explain necessary boundaries and restrictions, and help them understand potential dangers. Teaching children to protect personal information, adjust privacy settings, avoid sharing sensitive information, and recognize inappropriate content is also an important part of responsible social media use.

In schools, it is important to strengthen the media and digital literacy of children, parents, teachers, and educators. Proposed measures include training educators on the opportunities and risks of online environments and influencer activities, helping them recognize signs of economic exploitation, and familiarizing them with children's rights and the relevant legal protections. Empowering educators to analyze media content and make informed decisions may also help them identify and prevent online harms. Training courses, practical guidance, and cyber-safety education for children and adolescents can further help reduce their vulnerability.

In addition, protecting children's image rights, raising public awareness of children's rights online, and educating parents and the wider community are essential. Children should be made aware of their rights, while parents should consider the potential future consequences before

publishing their children's photographs or videos. Measures discussed in this regard include restricting the public distribution of children's images, respecting their privacy, and preventing the publication of inappropriate images.

Conclusions

The results indicate that harm to children arising from influencer activities is a multidimensional phenomenon that cannot be addressed through a single intervention. Situational prevention focuses on reducing opportunities for victimization by establishing a digital age, enforcing age-based restrictions, providing supervision, protecting children's image rights, and strengthening platform accountability. Developmental prevention, in turn, seeks to reduce children's vulnerability by empowering children, families, and schools and enhancing media and digital literacy. Accordingly, families and schools as the two primary settings for children's upbringing and support should be involved in prevention efforts. Families can help reduce the risks of digital environments by strengthening parents' educational role, teaching responsible media use, and safeguarding children's privacy. Schools can contribute by empowering educators, promoting media literacy, and teaching critical content analysis. Overall, effectively protecting children from victimization arising from influencer activities requires a comprehensive, multi-level, and collaborative approach that combines legal mechanisms and situational prevention with family-based and school-based measures. Such an approach can help safeguard children's privacy, mental health, dignity, and rights, and foster a safer online environment for them.

Author Contributions

The corresponding author, who contributed 60%, was primarily responsible for developing the research idea and design, formulating the theoretical framework and methodology, analyzing and interpreting the findings, drafting the manuscript, managing the revision process and responding to reviewers' comments, and coordinating the final version among the authors. The second and third authors, who contributed a combined 40%, participated in collecting and reviewing sources, analyzing the data, drafting sections of the article, and conducting the scholarly review and editing of the final manuscript. All authors read and approved the final version of the article.

Data Availability Statement

Data are available from the authors upon request.

Acknowledgements

The authors sincerely thank the editor, editorial board members, reviewers, and the esteemed managing editor of the scholarly Islamic Journal of Women and the Family at Al-Mustafa International University for their scholarly review and evaluation of the article and for their

valuable comments and suggestions, which helped enhance its academic quality and content.

Ethical Considerations

The authors emphasize that all ethical principles have been observed in conducting and publishing this research. This has been confirmed by all authors. Cases such as falsification of data, distortion of results, plagiarism, and any other unethical behavior have been strictly avoided in this study.

Funding

This study was conducted without receiving any financial support from government, commercial, or non-profit organizations.

Conflict of Interest

The authors declare that there are no conflicts of interest in connection with this study. In other words, there were no financial or personal interests that could affect the results of the study.

پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده
شاپا چاپی: ۶۱۹۰-۲۵۳۸ شاپا الکترونیکی: ۴۰۸۵-۲۷۱۷
Homepage: https://pzk.journals.miu.ac.ir

پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان ناشی از فعالیت‌های اینفلوئنسری در شبکه‌های اجتماعی مجازی

هادی کرامتی‌معز ✉[۱]، **محمدجواد فتحی** [۲]، و **محمدرضا زارعی سهامیه** [۳]

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشکدگان فارابی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
رایانامه: keramatihadi@ut.ac.ir

۲. دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشکدگان فارابی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: mjfathi@ut.ac.ir

۳. کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه طلوع مهر، قم، ایران. رایانامه: Mohammadzarei@tolouemehr.ac.i

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۳/۲۶
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۵/۰۲
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۲۹
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۰۵

کلیدواژه‌ها:
اینفلوئنسری،
بزه‌دیدگی کودکان،
شبکه‌های اجتماعی مجازی،
سن دیجیتال،
سواد رسانه‌ای.

چکیده

هدف: گسترش روزافزون پدیده اینفلوئنسری در شبکه‌های اجتماعی مجازی، کودکان را که از آسیب‌پذیرترین گروه‌های جمعیتی هستند در معرض انواع بزه‌دیدگی قرار داده است. پژوهش حاضر با هدف تبیین و ارائه راهکارهای پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان ناشی از فعالیت‌های اینفلوئنسری در فضای مجازی انجام شد.

روش پژوهش: این پژوهش با رویکرد توصیفی ـ تحلیلی و با استفاده از مطالعات اسنادی انجام شد. اطلاعات مورد نیاز از طریق بررسی منابع علمی، حقوقی و پژوهشی مرتبط با بزه‌دیدگی کودکان، فضای مجازی، فعالیت‌های اینفلوئنسری، حق تصویر کودک، پیشگیری وضعی، پیشگیری رشدمدار، سواد رسانه‌ای و نقش خانواده و مدرسه، گردآوری و تحلیل شد.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در فضای اینفلوئنسری مستلزم اتخاذ راهبردهای پیشگیری وضعی و رشدمدار است. در حوزه پیشگیری وضعی، تعیین «سن دیجیتال» به‌عنوان حداقل سن قانونی برای فعالیت در فضای مجازی و حمایت از حق تصاویر کودکان در شبکه‌های اجتماعی از مهم‌ترین اقدامات پیشگیرانه به‌شمار می‌رود. همچنین در بعد پیشگیری رشدمدار، طراحی و اجرای برنامه‌های مدرسه‌محور با تأکید بر توانمندسازی مربیان و ارتقای سواد رسانه‌ای، و نیز برنامه‌های خانواده‌محور با هدف افزایش آگاهی والدین نسبت به تهدیدات برخط و تقویت فرهنگ استفاده صحیح از شبکه‌های اجتماعی، نقش مؤثری در کاهش آسیب‌ها دارد.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش بیانگر آن است که اتخاذ رویکردی جامع و چندبعدی در حوزه سیاست‌گذاری کیفری و اجتماعی، می‌تواند به ایجاد محیطی امن‌تر و سالم‌تر برای حضور کودکان در فضای مجازی منجر شود و از بزه‌دیدگی آنان به‌دلیل فعالیت‌های اینفلوئنسری پیشگیری نماید.

استناد: کرامتی‌معز، هادی؛ فتحی، محمدجواد؛ و زارعی سهامیه، محمدرضا (۱۴۰۵). پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان ناشی از فعالیت‌های اینفلوئنسری در شبکه‌های اجتماعی مجازی. *پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده*، ۱۴(۳)، ۹۷-۱۱۸. https://doi.org/ 10.22034/ijwf.2026.21042.24294

ناشر: جامعه المصطفی العالمیه.
© نویسندگان.

مقدمه

با گسترش روزافزون فضای دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی، کودکان و نوجوانان به یکی از گروه‌های اصلی مخاطب این فضا تبدیل شده‌اند. در این میان، پدیده‌ی «اینفلوئنسری»[1] که به تأثیرگذاری بر دیگران از طریق تولید و انتشار محتوا در «سکوهای برخط»[2] برخط اطلاق می‌شود، به سرعت در حال رشد است. بسیاری از کودکان و نوجوانان در نقش اینفلوئنسر در این فضا فعال هستند و از طریق تولید محتوای متنوع به جذب مخاطب می‌پردازند. اگرچه این فعالیت‌ها می‌توانند فرصت‌هایی برای رشد خلاقیت، خودبیانگری و حتی کسب درآمد فراهم آورند، در عین حال، تهدیدهای جدی را نیز برای این گروه سنی ایجاد می‌کنند.

لازم است فعالیت‌های اینفلوئنسری از سایر اشکال کنشگری مجازی همچون تولید محتوای عمومی، بازاریابی شبکه‌ای و حتی مصرف محض رسانه‌ای تمییز داده شوند. فعالیت‌های اینفلوئنسری در معنای خاص، ناظر بر کنش‌های هدفمند برای تأثیرگذاری بر نگرش و رفتار دیگران، از طریق به‌کارگیری شهرت، جذابیت شخصی، و الگوسازی در فضای برخط است که اغلب با اهداف تجاری و کسب درآمد گره خورده است. در حالی که کاربری که فقط تولیدکننده محتواست ممکن است مخاطب مشخصی نداشته یا در پی تأثیرگذاری نظام‌مند نباشد؛ یک اینفلوئنسر کودک- یا والدینی که او را در این مسیر هدایت می‌کنند- به‌طور مستقیم در فرآیند بازاریابی دیجیتال و خلق ارزش اقتصادی از طریق مخاطب‌سازی مشارکت دارد.

کسب و کار دیجیتال از جمله مباحث مهمی است که با پیشرفت محیط دیجیتال و فضای سایبری شکل جدی‌تری به خود گرفته‌اند. کار دیجیتال در واقع همان فعالیت‌های کاری هستند که در محیط دیجیتال انجام می‌گیرند. با گسترش فناوری، شکل کسب‌وکارها تغییر کرده و رونق اینترنت کسب‌وکارهای دیجیتالی را ایجاد کرده است. کار دیجیتال به شکلی از ارائه خدمات که در بستر اینترنت است، گفته می‌شود؛ برای مثال از طریق سایت، فضای مجازی و... که در فرآیند آن از فناوری‌های دیجیتال نیز استفاده می‌شود. هنگامی که کودک در بستر محیط دیجیتال، به انتشار محتوا چه به صورت مستقل (که کمتر اتفاق می‌افتد) و چه با نظارت والدین اقدام می‌کند و از این راه درآمد تولید می‌شود (هرچند دریافت‌کننده نهایی دستمزد خودش نباشد و این مبلغ به والدینش پرداخت شود)، کودک شاغل به کار دیجیتال تلقی می‌شود و به نحوی در این فضا مورد بزه‌دیدگی والدین قرار می‌گیرد (کلارک و جِنو- چارلز[3]، ۲۰۲۵).

تفاوت بنیادین فعالیت اینفلوئنسری کودکان با کار دیجیتال محض نیز در هدف‌گذاری آشکار برای کسب شهرت، مخاطب‌سازی، الگوسازی تجاری و بهره‌برداری از زندگی خصوصی کودک به‌مثابه ابزار تبلیغاتی است. بنابراین در پژوهش حاضر، تمرکز بر نوع خاصی از کار دیجیتال یعنی، اینفلوئنسری کودکانه است که در آن کودک، خود به موضوع تبلیغ و نمایش بدل می‌شود و این تمایز برای تحلیل بزه‌دیده‌شناسی ضروری است.

تا هنگامی که فعالیت کودکان در محیط دیجیتال باعنوان کار دیجیتال به رسمیت شناخته نشده‌است و برای قانونمند کردن و تنظیم‌گری کار کودکان در این محیط، اقدامی صورت نگرفته‌است، چگونه می‌توان از کودکان شاغل در این محیط که زیر سلطه والدین خود هستند، حمایت کافی نمود. با مطالعه و بررسی مقررات موجود در نظام فعلی حقوقی ایران، فقدان حضور فرآیند منسجمی برای حمایت از کودکان و به طریق اول، حمایت از آنان در محیط‌دیجیتال و عدم به رسمیت شناختن حضورشان در محیط دیجیتال احساس می‌شود.

مسئله‌ای که در پژوهش حاضر بررسی شده است، پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان است که فعالیت‌های اینفلوئنسری

1. Influencer
2. Online platforms
3. Clark, D. R., & Jno-Charles, A. B.

دارند. با گسترش روزافزون فناوری و افزایش استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی، فعالیت‌های اینفلوئنسری در جوامع مدرن به‌طور فزاینده‌ای رواج یافته و به یکی از پدیده‌های مهم اجتماعی در فضای مجازی تبدیل شده است. این افراد، با استفاده از تصاویر و محتواهای جذاب از کودکان و نوجوانان سعی دارند بر ذهنیت و رفتار دیگران تأثیرگذار باشند، اما اغلب محتواهای استفاده شده در این مورد ناسازگار با استانداردهای اخلاقی و ارزش‌های جامعه است و می‌تواند به بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان منجر شود. ازاین‌رو، شناخت دقیق ماهیت فعالیت‌های اینفلوئنسری و مرزبندی آن با مفاهیم مشابه در فضای مجازی، نه تنها برای تحلیل علمی، بلکه برای طراحی سیاست‌های پیشگیرانه مؤثر و تدوین مقررات حمایتی، اهمیت بنیادین دارد. براین‌اساس، در پژوهش حاضر راهکارها و استراتژی‌های پیشگیری از بزه دیدگی کودکان ناشی از فعالیت‌های اینفلوئنسری، با تأکید بر تعاملات مسئولانه فعالان اینفلوئنسری و تعاملات سازمان‌ها و اجتماع برای تضمین امنیت و حفاظت از کودکان، بررسی شد.

ادبیات موضوع و چارچوب نظری پژوهش

منصورآبادی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای پژوهشی باعنوان «پیشگیری از بزه دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی با تأکید بر نقش نظارتی شورای عالی فضای مجازی و پلیس فتا» به این نتیجه رسیده‌اند که به‌منظور یکسان‌سازی مقررات و نظارت بر مراجع و نهادهای کثیری که بر فضای اینترنت، قاعده‌انگاری و در این زمینه فعالیت می‌کنند، باید طراحی «نظام حقوق فضای مجازی» از جمله سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و هماهنگی در اداره این فضا، به شورای عالی فضای مجازی واگذار شود. پیش‌بینی می‌شود در پرتو طراحی علمی این نظام، بتوان وضعیت بهتری را در فضای مجازی شاهد بود و با بزه‌کاری و بزه‌دیدگی کمتری در این فضا روبه‌رو شد. آقایی و رضانیاکان (۱۳۹۸) نیز در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که اینستاگرام یکی از بسترهای رسانه‌های نوین است که امکان حضور کاربران، از جمله والدین و کودکان را در فضای مجازی فراهم کرده است. کودکانِ کارِ اینستاگرامی، به پدیده‌ای نوظهور در فضای مجازی اشاره دارد که کودکان توسط والدینشان به خدمت گرفته می‌شوند تا از طریق به نمایش‌گذاشتن جنبه‌های مختلف حیات زیستی‌شان، سودآور باشند. در این بین، قدرت ارتباطی رسانه‌ها می‌تواند مفهوم کودکی را برساخت کرده و حق بر حیات کودکی را در راستای منافع شرکت‌های تجاری یا اقتصاد خانواده تضعیف کند. تعاملات کودک در این صفحات به مثابه «عنصر نمایش»، «عنصر هویت‌دهنده و برندساز مادر»، «عرصه‌ای برای تبلیغات» و همچنین اطلاعات شخصی کودک به مثابه «عرصه‌ای برای ارضای حس کنجکاوی»، مفاهیمی است که مفهوم کودک کار اینستاگرامی را برساخت می‌کنند تا از طریق جذب دنبال‌کنندگان بیشتر، خانواده‌های آنان بتوانند سود بیشتری از شرکت‌های تبلیغاتی کسب کنند.

برخلاف مطالعات پیشین، که اغلب به نقش نهادهای ناظر در تنظیم مقررات فضای مجازی (مانند شورای عالی فضای مجازی و پلیس فتا) یا به تبیین پدیده «کودکان کارِ اینستاگرامی» از منظر جامعه‌شناختی پرداخته‌اند، پژوهش حاضر به‌طور خاص بر پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان ناشی از فعالیت‌های اینفلوئنسری در شبکه‌های اجتماعی تمرکز دارد و رویکردی بزه‌دیده‌شناسی در چارچوب پیشگیری هدفمند را تبیین می‌کند.

۱. مفهوم کودکان ناشی از فعالیت‌های اینفلوئنسری

واژه اینفلوئنسری از ریشه انگلیسی «Influence» به‌معنای «تأثیر» گرفته شده است. در لغت، این واژه به شخصی اطلاق می‌شود که قابلیت تأثیرگذاری بر رفتار یا نگرش دیگران را دارد، به‌ویژه از طریق رسانه‌ها یا فضای عمومی. (فرهنگ انگلیسی آکسفورد،[1] ۲۰۲۴) در اصطلاح رسانه‌ای و علوم ارتباطات، «فعالیت‌های اینفلوئنسری» به کنش‌هایی اطلاق می‌شود که از

1. Oxford English Dictionary

سوی افراد شناخته‌شده یا تأثیرگذار در شبکه‌های اجتماعی انجام می‌گیرد و بیشتر با هدف هدایت افکار، تبلیغ محصول، کسب درآمد یا برندسازی شخصی انجام می‌شود (براون و هیز،[1] ۲۰۰۸).

«تری سنفت[2]» از جمله پژوهشگران پیشگام در بررسی پدیده شهرت در فضای دیجیتال است. وی در کتاب خود باعنوان *دختران دوربینی: سلبریتی و جامعه در عصر رسانه‌های اجتماعی*، به معرفی نوع تازه‌ای از چهره‌های مشهور مجازی پرداخته است. او برای توصیف این گروه از کاربران اینترنتی که با استفاده از ابزارهایی نظیر وب‌کم، صدا، تصویر و پلتفرم‌های اجتماعی، مخاطبانی را جذب کرده و نوعی نمایش‌گری برخط را برای دنبال‌کنندگان خود رقم می‌زنند، از مفهوم «خرده سلبریتی»[3] بهره گرفته است. (ضرغام، ۱۳۹۸: ۲۸) در سال‌های اخیر، یکی از گروه‌هایی که در اینستاگرام حضور پررنگی دارند و در مدت کوتاهی باعنوان «خرده‌سلبریتی» در میان کاربران شناخته می‌شوند، کودکان هستند. این کودکان اغلب توسط والدین، به‌ویژه مادران‌شان، در فضای مجازی به نمایش گذاشته می‌شوند و نقش مدل‌های تبلیغاتی یا الگوهای کودک ایده‌آل را ایفا می‌کنند. این پدیده موجب شده است تا از آنها باعنوان «کودکان کار در اینستاگرام» یاد شود (آقایی و رضانیاکان، ۱۳۹۸). در واقع، امروزه نوع جدیدی از کودک آزاری باعنوان بلاگر[4] بودن آنان در فضای مجازی (کودک کار مدرن) به‌ویژه اینستاگرام در حال گسترش است که چنین عملی می‌تواند نمونه بارزی از خشونت‌های عاطفی و روانی علیه این کودکان باشد. به معنای دیگر، کودک قبل از گذراندن دوران کودکی خود وارد دنیایی می‌شود که والدین او را بنابر دلایلی از جمله مسائل اقتصادی مجبور به این عمل می‌کنند. در بیشتر موارد، کودکان به‌دلیل ترس از پدر یا مادر خود، احساس گناه را تجربه می‌کنند؛ در برخی موارد ممکن است اعتماد به نفس خود را از دست بدهند، از دوستانشان کناره‌گیری کنند، از رفتن به مدرسه اجتناب نمایند و فعالیت‌های معمول را انجام ندهند (میرشفیعیان، ۱۴۰۱).

با این وصف، «کودکان ناشی از فعالیت‌های اینفلوئنسری» به کودکانی اشاره دارد که یا خود در فرآیند اینفلوئنسری قرار گرفته‌اند یا هویت و زندگی‌شان متأثر از نمایش‌گری دیجیتال والدین اینفلوئنسر شکل گرفته است؛ پدیده‌ای نوظهور که نیازمند بررسی حقوقی و جرم‌شناختی است.

۲. مبانی نظری

در دنیای امروزی، دنیای امروز، حضور کودکان در جامعه افزایش چشم‌گیری داشته است و استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی نیز جزء جدایی‌ناپذیر زندگی این قشر است. کودکان، خواسته یا ناخواسته، درگیر این فضا هستند و در ارتباطاتی که از طریق آن شکل می‌گیرد، مشارکت دارند؛ به تبع آن، تهدیدات ناشی از این فضا نیز همواره متوجه نقاط آسیب‌پذیر زندگی این قشر بوده است در بررسی مبانی نظری، بررسی دیدگاه‌های بزه‌دیده‌مدار از حیث شناخت فرصت‌های مجرمانه و آماج جرم در فضای مجازی، ضروری به نظر می‌رسد. براساس این دیدگاه‌ها، می‌توان برای مهار بزهکاری، به‌منظور حذف یا محدودسازی عوامل جرم‌زا و نیز مدیریت مناسب عوامل محیطی که فرصت‌های مناسب برای ارتکاب جرم را فراهم می‌کنند، تدابیری اتخاذ کرد. پس از شناخت مفهوم کودکان ناشی از فعالیت‌های اینفلوئنسری، در ادامه، مهم‌ترین تئوری‌های مرتبط در این مورد بررسی خواهد شد.

۲-۱. نظریه انتخاب عقلانی

«نظریه انتخاب عقلانی[5]» که به نوعی، شکل احیا و بازبینی شده نظریه کلاسیک «حسابگری جزایی بنتام» و «نظریه معاصر اقتصاد جرم» است، از جمله نظریه‌های موقعیت محور و خردگرایانه‌ای است که در دهه ۱۹۷۰، توسط جرم‌شناسانی

1. Brown, D., & Hayes, N.
2. Senft Terri
3. Celebrity Micro
4. Blogger
5 . Rational Choice Theory

همچون درک کورنیش[1] و رونالد کلارک[2] مطرح شد. براساس نظریه انتخاب عقلانی، ارتکاب جرم نتیجه تصمیم آگاهانه‌ای است که فرد مجرم با هدف دستیابی به منافعی مشخص اتخاذ می‌کند. توسعه نظریه‌های فرصت، در کنار فعالیت‌های معمول و تصمیم‌گیری منطقی، بر گزارش‌های طیف متنوعی از جرایم تأثیر گذاشته است و تأثیر عملی عمیقی بر شکل پیشگیری وضعی از جرم داشته است. این رویکرد برای پیشگیری از جرم، رویکرد گسترده‌ای را اتخاذ می‌کند که با تغییر عناصر وضعیت، مانند در دسترس بودن هدف و سطوح نظارت، می‌تواند به‌طور قابل توجهی بر فرصت‌های جرم و تصمیم‌گیری مجرم تأثیر گذاشت (کرامتی‌معز، ۱۴۰۳). این منافع می‌توانند اقتصادی، جنسی، بهره‌کشی، سلطه‌جویی و ارضای امیال شخصی و جسمانی باشند؛ حتی ممکن است انگیزه‌هایی مانند کسب هیجان، سرگرمی یا ارتقای موقعیت اجتماعی در آن دخیل باشد. این نظریه، برخلاف دیدگاه‌های سنتی در جرم‌شناسی که عوامل روانی یا شرایط نامناسب اجتماعی را منشأ اصلی جرم می‌دانند، انگیزه اصلی را در میل فرد به کسب منفعت می‌بیند (عبدالهی، ۱۴۰۱). این نظریه حکایت از آن دارد که افرادی که در شبکه‌های اجتماعی مجازی پرسه‌زنان به دنبال قربانی هستند، پس از ارزیابی فایده‌ها و خطرات بالقوه، به‌صورت آزادانه اقدام به ارتکاب جرم می‌کنند (سیدین بروجنی و همکاران، ۱۴۰۲).

در این زمینه، والدین اینفلوئنسر به‌مثابه عامل تصمیم‌گیرنده در نظر گرفته می‌شوند؛ آنها با توجه به ظرفیت بالای جلب مخاطب از طریق حضور کودک در فضای مجازی، افزایش تعداد دنبال‌کنندگان و تعامل‌ها، جلب توجه اعتبار تجاری و کسب درآمد تبلیغاتی، به شکل‌دادن به سبک زندگی جذاب برای مخاطب توجه دارند. بنابراین، نظریه انتخاب عقلانی، چارچوبی تحلیلی برای فهم رفتار والدین در پدیده کودکان اینفلوئنسری فراهم می‌کند. نظریه مذکور نشان می‌دهد که والدین، به‌مثابه عاملان هدف‌مند، با محاسبه هزینه و فایده، تصمیم به استفاده رسانه‌ای از فرزندان خود می‌گیرند، اما همین تصمیم، گرچه از دید آنان عقلانی است، ممکن است پیامدهای زیان‌بار روانی، اجتماعی و هویتی برای کودک داشته باشد.

۲- ۲. نظریه سبک زندگی در فضای مجازی

نظریه سبک زندگی در فضای مجازی به گات فردسن[3] و هیندلانگ[4] منسوب است و طبق آن، هر قدر یک فرد شیوه زندگی بازتری داشته باشد یعنی، فعالیت‌های شغلی و تفریحی و اوقات فراغت وی بیشتر باشد، احتمال بزه‌دیده شدن او بیشتر است. به تعبیر دیگر، هر چقدر یک شخص با افراد بزهکار یا با محیط های مجرمانه یا محیط های خطرناک یا در زمان‌های خطرناک رفت‌وآمد بیشتری داشته باشد، شانس بزه‌دیدگی خود را افزایش می‌دهد. (کرامتی‌معز، ۱۳۹۹) در رابطه با فضای مجازی، هرچه کودکان دسترسی بیشتری به اینترنت و دانش سایبری کمتری داشته باشند، امکان بزه‌دیدگی سایبری آنان بیشتر می‌شود. از سوی دیگر، کودکانی که از شبکه‌های اجتماعی برخط به‌عنوان ابزارهایی برای اشتراک‌گذاری اطلاعات شخصی استفاده می‌کنند، بیشتر در معرض بزه‌دیدگی قرار دارند (ابوذری، ۱۳۹۲).

«هویت دیجیتال کودک[5]» از همان نوزادی یا حتی پیش از تولد، توسط والدین ساخته می‌شود. این فرایند می‌تواند منجر به از بین رفتن مرز میان زندگی خصوصی و نمایش عمومی کودک شود. سبک زندگی کودک، در واقع از طریق نگاه دیجیتال والدین شکل می‌گیرد نه براساس انتخاب شخصی او. با این وصف نظریه سبک زندگی در فضای مجازی به‌خوبی توضیح می‌دهد که چگونه کودکان در خانواده‌های اینفلوئنسری، به بخشی از هویت اجتماعی والدین تبدیل می‌شوند، چگونه سبک زندگی دیجیتال باعث بازنمایی ساختگی یا زیباسازی زندگی کودک می‌شود، و چگونه این بازنمایی‌ها ممکن است حریم خصوصی، رشد روانی و استقلال هویتی کودک را تهدید کند.

1. Derek Cornish
2. Ronald Clarke
3. Gottfredson.
4. Hindelang
5. Digital Identity

یافته‌های پژوهش

۱. پیشگیری وضعی از بزه دیدگی کودکان ناشی از فعالیت‌های اینفلوئنسری

تحول سریع فناوری اطلاعات و ارتباطات و فراگیرشدن شبکه‌های مجازی از ویژگی‌های اصلی جهان امروز است. با توجه به گستردگی این تحولات، تغییرات و دگرگونی‌هایی در زندگی انسان به وجود آمده است که جنبه‌های مثبت فراوانی داشته‌اند و گاه سبب غفلت از آسیب‌های ناشی از آنها شده‌اند. از جمله آسیب‌هایی که کمتر مورد توجه قرار گرفته است، وضعیت کودکان کاربر و، به عبارت دیگر، مواجهه غیراصولی کودکان با این فناوری است. (بادامی، ۱۳۹۹) آسیب‌پذیری کودکان و نوجوانان براساس معیار سنی، آنان را بیش از بالغان و بزرگسالان در معرض خطر بزه‌دیدگی قرار می‌دهد. این مسئله تا آنجا اهمیت دارد که حتی در پس بزهکاری کودکان و نوجوانان نیز باید در جست‌وجوی بزه‌دیدگی آنان بود. (کرامتی‌معز، ۱۳۹۹).

یکی از دغدغه‌های اساسی دانش جرم‌شناسی و سیاست جنایی، اتخاذ برنامه‌های مؤثر برای کنترل جرم و حمایت از بزه‌دیدگان است. پیشگیری وضعی، دربرگیرنده همه اقدامات غیرکیفری است که با رویکرد حمایت از بزه‌دیده، با هدف ایجاد چالش در گذار از اندیشه به رفتار مجرمانه انجام می‌شود. پیشگیری وضعی با تأکید بر حمایت از بزه‌دیده، هم به دنبال پیشگیری از بزهکاری و هم در راستای پیشگیری از بزه‌دیدگی است. (کرامتی‌معز، ۱۴۰۳) جرم‌شناسی پیشگیرانه از انحصار اولیه خود به معنای پیشگیری از بزهکاری تا حدی فاصله گرفته و به پیشگیری از بزه‌دیدگی نیز معطوف شده است (طاهری، ۱۳۹۲) این تحول در جرم‌شناسی پیشگیری، منجر به شکل‌گیری گرایش جدیدی در دل آن با عنوان «پیشگیری از بزه‌دیدگی» به‌عنوان یکی از شاخه‌های پیشگیری وضعی شده است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۲).

در دهه‌های اخیر، با گسترش رسانه‌های اجتماعی و فراگیری آنها در زندگی روزمره، فعالیت‌های اینفلوئنسرها که مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر رفتار کودکان می‌باشد، برجسته شده است. مسئله بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان نیز به دلیل افزایش استفاده غیرمسئولانه از رسانه‌های اجتماعی و تمایل آنها به تقلید از اینفلوئنسرها، به چالشی جدی تبدیل شده است. این مقاله با محوریت پیشگیری وضعی از بزه‌دیدگی کودکان ناشی از فعالیت‌های اینفلوئنسری، به بررسی این مسئله و ارائه راهکارهای مؤثر برای کنترل و کاهش آثار منفی آن می‌پردازد.

یکی از مهم‌ترین راهبردهای پیشگیری وضعی، اتخاذ تدابیری برای کنترل و نظارت است. لازم به ذکر است که این نوع نظارت به‌معنای ورود به حریم خصوصی زندگی افراد و همچنین دخالت در آن نیست (کرامتی معز، ۱۳۹۹)، بلکه منظور از آن، به‌کارگیری تدابیر حمایتی و نظارتی است که با هدف پیشگیری از ارتکاب جرم اتخاذ می‌شود (منصورآبادی و همکاران، ۱۴۰۰). ازاین‌رو نظارت، همواره به‌عنوان عاملی برای پیشگیری از جرم بوده و توانسته است تا حدودی در این مورد کارا باشد. بهره‌گیری از این ابزار برای پیشگیری وضعی از بزه‌دیدگی کودکان ناشی از فعالیت‌های اینفلوئنسری امکان‌پذیر است و در ادامه این موضوع بررسی می‌شود.

۱-۱. اتخاذ راهبرد سن دیجیتال

«راهبرد سن دیجیتال»[1] یک سیاست نوین در حوزه حمایت از کودکان در فضای مجازی است که در کشورهایی مانند انگلستان اجرا شده است (ر.ک.، دفتر کمیسر اطلاعات بریتانیا،[2] ۲۰۲۰). این راهبرد شامل تعیین حداقل سن قانونی برای فعالیت آنلاین (برای مثال داشتن حساب کاربری در شبکه‌های اجتماعی) و احراز هویت دیجیتال سنی با فناوری‌های امن و الزام پلتفرم‌ها به طراحی متناسب با سن[3] است. برای مثال، در سال ۲۰۲۰ میلادی، قانون جدیدی برای محافظت از کودکان

1. Digital Age Strategy
2. UK Information Commissioner’s Office (ICO)
3. Age- Appropriate Design

در فرانسه تصویب شد که بر اساس آن، هرگونه درآمد حاصل از فعالیت کودک اینفلوئنسر باید تحت نظارت رسمی قرار گیرد و در حساب امانی ثبت شود و پلتفرم‌ها نیز موظف به ثبت اطلاعات دقیق سنی هستند.

با این وصف، اتخاذ راهبرد سن دیجیتال، با اعمال محدودیت سنی، طراحی پلتفرم‌های متناسب با سن و الزام به نظارت والدین، یک راهکار پیشگیری وضعی مؤثر برای کاهش بزه‌دیدگی کودکان در نتیجه فعالیت‌های اینفلوئنسری شمرده می‌شود. این رویکرد با استانداردهای جهانی حقوق کودک نیز هم‌راستا می‌باشد. همچنین در «مقررات عمومی حفاظت از داده‌ها[1]» اتحادیه اروپا، حداقل سن دیجیتال یا سن رضایت برای پردازش داده‌های شخصی کودکان در ماده ۸ ذکر شده است. در این ماده مشخص شده است که برای پردازش داده‌های شخصی کودکان، حداقل سن رضایت برای جمع‌آوری و پردازش داده‌ها باید ۱۳ سال باشد.

راهبرد سن دیجیتال، رویکردی استراتژیک است که با تعیین محدودیت‌های مربوط به استفاده از فضای دیجیتال، به تأمین امنیت کودکان کمک می‌کند و زمینه استفاده ایمن و مسئولانه آنان از ابزارهای برخط را فراهم می‌آورد. این راهبرد شامل تعیین سنی است که کودکان از آن سن مجاز به استفاده از ابزارهای دیجیتال و فعالیت‌های برخط می‌شوند. اتخاذ چنین رویکردی و پیشنهاد ماده‌ای باعنوان «تعیین سن دیجیتال» برای افزودن به قانون حمایت از کودکان و نوجوانان، گامی برای ورود به گفتمان حمایت از کودکان و نوجوانان در محیط دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی مجازی است.

۱- ۲. حمایت از حق تصاویر کودکان در شبکه‌های مجازی

در ایران، هرچند قانون جامعی درباره حمایت از تصاویر کودکان در شبکه‌های مجازی وجود ندارد، به‌صورت پراکنده می‌توان حمایت قانون‌گذار از کودکان را در قوانین موجود مشاهده کرد. ماده ۱۵ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹، هرگونه بهره‌کشی اقتصادی از کودک را ممنوع کرده و ماده ۱۰ این قانون نیز سوءاستفاده جنسی از کودک را ممنوع کرده است. در این راستا، در ارتباط با حق تصویر کودک در فضای مجازی، می‌توان به حمایت‌های مقرر در این قانون در برابر بهره‌کشی اقتصادی و جنسی از کودک استناد کرد.

همچنین، مطابق این قانون، هرگونه آسیب روانی به طفل جرم‌انگاری شده است و در صورتی که انتشار تصویر کودک در فضای مجازی به سلامت روان او آسیب وارد کند، می‌توان آن را مورد پیگیری حقوقی قرار داد. افزون بر آن، کنوانسیون حقوق کودک که ایران نیز به آن پیوسته است، یکی از منابع مهم حمایتی برای محافظت از حقوق کودکان به‌شمار می‌رود. برای نمونه، از حریم خصوصی کودک در ماده ۱۶ این کنوانسیون حمایت شده است که می‌تواند مورد استناد دادگاه‌ها قرار گیرد. بدین ترتیب، هرچند حق تصویر کودک در فضای مجازی در قوانین ایران به‌صورت مستقل مورد حمایت قرار نگرفته است، برای حمایت از آن می‌توان به سایر قوانین استناد نمود. (غنی‌زاده بافقی و رضوانی، ۱۴۰۲)

همچنین، در ماده ۷ این قانون آمده است: «هر یک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی طفل و نوجوان و تمام اشخاصی که مسئولیت نگهداری، مراقبت و تربیت طفل را برعهده دارند، چنانچه برخلاف مقررات قانون تأمین وسایل و امکانات تحصیل اطفال و جوانان ایرانی از ثبت‌نام و فراهم‌کردن موجبات تحصیل طفل و نوجوان واجد شرایط تحصیل تا پایان دوره متوسطه امتناع یا به هر نحوی از تحصیل او جلوگیری کنند، به انجام تکلیف یادشده و جزای نقدی درجه هفت قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شوند».

در بخش دیگری از قانون آمده است که «هرگونه سهل‌انگاری، بی‌توجهی، سوءرفتار، بهره‌کشی اقتصادی، معامله و فحشا می‌تواند برای والدین یا سرپرستان کودکان و نوجوانان مسئولیت‌های سنگینی ایجاد کند و می‌توان علیه تمامی اشخاصی که به هر نوع در بهره‌کشی از کودکان اقدام کنند، اعلام جرم کرد و قابل تعقیب کیفری است». به‌کارگیری غیرقانونی طفل و

1. GDPR/ General Data Protection Regulation

نوجوان یا وادارکردن یا گماردن او به کار یا خدمتی که از لحاظ جسمی، روانی، اخلاقی یا اجتماعی، با نظر به وضعیت طفل و نوجوان، برای وی مضر یا خطرناک باشد نیز موجب پیگیری قانونی خواهد شد.

تحلیل‌های برآمده از این مواد، بیانگر اهمیت حق تصویر کودک در فضای مجازی است؛ زیرا تصویر کودک، به‌مثابه یکی از تأثیرگذارترین ابزارها، نمایانگر پیام‌های مختلف اجتماعی، تبلیغاتی، اخلاقی و تجاری است که در فضای مجازی به اشتراک گذاشته می‌شوند. افزون بر آن، توسعه فضاهای مجازی و تمایل انسان عصر جدید به به‌تصویرکشیدن و اشتراک لحظات زندگی خصوصی خود، ازجمله تصاویر فرزندان، و ثبت دستاوردهای اطفال و نگهداری عکس‌ها و فیلم‌هایی از لحظات خاص زندگی آنان، حق تصویر کودک را در این فضا بیش از پیش در معرض نقض قرار داده است. این موضوع، فضای مجازی را به یکی از بسترهای مهم آسیب به این حق تبدیل کرده و مقدمه‌ای برای سایر سوءاستفاده‌ها از کودک شده است.

استفاده روزافزون از شبکه‌های مجازی، کودکان را به موضوعی حساس و بحث‌برانگیز تبدیل کرده است؛ به‌ویژه زمانی که تصاویر و ویدئوهای آنان توسط والدین، مدارس یا خود کودکان در این پلتفرم‌ها به اشتراک گذاشته می‌شود. حمایت از حق تصویر کودکان در شبکه‌های مجازی، اهمیت ویژه‌ای دارد تا بتوان از حریم خصوصی و امنیت آنان محافظت کرد. کودکان باید این حق را داشته باشند که خودشان درباره انتشار تصاویرشان در اینترنت تصمیم بگیرند. این موضوع در بلندمدت بر هویت دیجیتال و آینده حرفه‌ای و اجتماعی آنان تأثیرگذار است. حمایت از حق تصویر کودکان در شبکه‌های مجازی، نیازمند رویکردی جامع و چندلایه است که شامل تدوین قوانین حمایتی، آموزش و افزایش آگاهی عمومی و ایجاد پلتفرم‌های امن و مطمئن است. با اتخاذ این رویکردها، می‌توان از حقوق و حریم خصوصی کودکان در فضای مجازی به‌طور مؤثر محافظت کرد و از سوءاستفاده‌های احتمالی پیشگیری نمود.

۲. پیشگیری رشدمدار از بزه‌دیدگی کودکان ناشی از فعالیت‌های اینفلوئنسری

پیشگیری رشدمدار بر آن است تا در دوران شکل‌گیری شخصیت کودکان و نوجوانان وارد عرصه عمل شود و در این دوران، علل و عوامل و فاکتورهای خطر، یا همان ریشه‌های جرم، را شناسایی و از بروز و ظهور آنها جلوگیری کند و در صورت بروز، با آنها مقابله نماید. بدین‌ترتیب، زمینه تربیت فردی سالم و متعادل از نظر روحی و روانی فراهم می‌شود؛ به‌طوری که فرد در آینده کمتر مرتکب اعمال بزهکارانه و مجرمانه شود، همسوتر با آداب و رسوم و هنجارهای حاکم بر جامعه رفتار کند و کمتر به سوی هنجارشکنی و ارتکاب اعمال بزهکارانه سوق داده شود. این نوع پیشگیری به دنبال بهبود پایدار توانایی‌های اجتماعی اطفالی است که در معرض خطر گرایش به دنیای بزهکاری قرار دارند. (بهره‌مند و داودی، ۱۳۹۷) این نوع پیشگیری که از خردسالی، متناسب با روند رشد کودکان، اقدامات پیشگیرانه خود را طراحی می‌کند، می‌تواند بسیار مفید و مؤثر باشد. پیشگیری رشدمدار، در واقع یک سرمایه‌گذاری پایدار و درازمدت است که می‌تواند از خردسالی، سنگ‌بنای برنامه‌های پیشگیرانه را برای تمام طول عمر یک انسان در جامعه نهادینه کند (کرامتی معز، ۱۳۹۹). بنابراین، پیشگیری رشدمدار، به دنبال آن است تا با مطالعه اطفال و نوجوانان و استفاده مناسب از سازوکارهای حمایتی موجود در محیط‌هایی مانند خانواده و مدرسه، دانش‌آموزان مشکل‌دار را به سوی هم‌نوایی با قواعد اجتماعی سوق دهد.

۲-۱. پیشگیری رشدمدار در قالب برنامه‌های خانواده‌محور

خانواده اصلی‌ترین و بنیادی‌ترین نهاد جامعه است و سلامت جامعه تا حد زیادی به آن بستگی دارد. خانواده می‌تواند در برابر بسیاری از انحرافات اجتماعی ایستادگی کند و در کاهش آسیب‌پذیری افراد در برابر آنها نقش داشته باشد. همچنین، خانواده می‌تواند به‌عنوان عاملی برای حفظ ارزش‌های یک جامعه عمل کند. تقویت ارتباطات خانوادگی، ارائه خدمات پشتیبانی به خانواده‌های مستعد و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی در خانواده‌ها، ازجمله کارکردهای خانواده در این مورد

است. ارتقای سلامت خانواده و افزایش توانمندی والدین در تربیت فرزندان نیز ازجمله اهداف این نهاد به‌شمار می‌رود.

در اغلب نظریه‌های مطرح در زمینه جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی، بر اهمیت بنیادین خانواده در شکل‌گیری گرایش به رفتارهای مجرمانه از سویی و نقش پیشگیرانه آن در مهار و بازپروری افراد دارای سابقه بزه از سوی دیگر تأکید شده است. به نظر می‌رسد گسترش بزهکاری تا حدی ناشی از فروپاشی انسجام درون‌خانوادگی و کاهش تعاملات گروهی میان اعضای خانواده باشد. هرگاه پیوندهای میان افراد خانواده از روابط محبت‌آمیز، اخلاق‌مدار و عاطفی فاصله بگیرند، کارکرد مهم خانواده در انتقال ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی به نسل جدید در معرض تهدید قرار می‌گیرد. (عبدالهی، ۱۴۰۰) در این میان، آنچه اهمیت دارد، کیفیت تعاملات درون این نهاد است؛ به‌گونه‌ای که هر یک از اعضا باید نقش خود را به‌گونه‌ای ایفا کنند که به پایداری، همبستگی و تقویت ساختار خانواده منجر شود.

برنامه‌های خانواده‌محور با تمرکز بر توانمندسازی والدین، تقویت مهارت‌های ارتباطی، آموزش سواد رسانه‌ای و ترویج فرهنگ استفاده صحیح از فضای مجازی، امکان ایجاد محیطی حمایتی را برای کودکان فراهم می‌آورند؛ محیطی که در آن حقوق کودک محترم شمرده می‌شود و تعامل آگاهانه و هدفمند با دنیای دیجیتال ترویج می‌یابد. چنین رویکردی نه‌تنها به کاهش آسیب‌ها و تهدیدها کمک می‌کند، بلکه بستری را برای رشد سالم، متعادل و همه‌جانبه نسل آینده در عصر رسانه فراهم می‌کند.

۲-۱-۱. نهاد خانواده و حمایت از حقوق کودکان در محیط دیجیتال

شایسته است والدین درباره موضوعات روز و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی با فرزندان خود گفت‌وگو داشته باشند. آنان باید چارچوب‌ها، قوانین و محدودیت‌های لازم را به‌روشنی برای کودک و نوجوان تبیین کرده و او را نسبت به مخاطرات احتمالی این فضا آگاه کنند. این آگاهی می‌تواند به نوجوان کمک کند تا با همراهی خانواده، مسیر درست را شناسایی کند و تصمیم‌های آگاهانه‌تری بگیرد. همچنین، پدر و مادر وظیفه دارند اهمیت حفظ اطلاعات شخصی را برای فرزندان خود توضیح دهند و آنان را ترغیب کنند که تنظیمات صفحات مجازی خود را به افراد مورد اعتماد محدود کنند و از اشتراک‌گذاری اطلاعات حساس خودداری نمایند. همچنین، والدین باید آگاه باشند که پیام‌ها، نظرات یا ایمیل‌های حاوی محتوای نامناسب یا توهین‌آمیز ممکن است پیامدهای سنگینی به همراه داشته باشند. در دنیای معاصر، والدین و مربیان باید دانش خود را درباره فناوری و دنیای روز به‌طور مستمر افزایش دهند و با ارتقای سواد دیجیتال خود، از خطرات احتمالی محیط دیجیتال آگاه باشند و اقدامات لازم را برای ایمن‌نگه‌داشتن کودکان انجام دهند. همچنین، استفاده ابزاری از تصویر و صدای کودکان برای تبلیغ، فعالیت به‌عنوان مدل، کسب دنبال‌کننده و مواردی از این دست، می‌تواند بسیار مخاطره‌آمیز باشد؛ زیرا سلامت روان کودک را در حساس‌ترین سال‌های زندگی او تحت تأثیر قرار می‌دهد و حریم خصوصی کودک را نیز نقض می‌کند.

یکی از نکات اساسی درباره استفاده کودکان و نوجوانان از فضای مجازی، توجه به طبقه‌بندی محتوایی متناسب با این گروه سنی است. والدین و اعضای خانواده باید در ارائه محتوای متناسب با سن، جنسیت و علایق فرزندان خود، دقت و حساسیت کافی داشته باشند. از آنجا که محتوای رایج در اینترنت اغلب فاقد چنین تفکیکی است، حضور فعال و نظارت مستمر والدین ضرورت پیدا می‌کند. در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته، محیط اینترنتی کودکان از فضای عمومی جدا شده و امکاناتی مانند سیم‌کارت‌های مخصوص کودکان طراحی شده است که دسترسی ایمن به اینترنت را ممکن می‌کند. این نوع خدمات، اغلب براساس «فهرست سفید» عمل می‌کنند؛ بدین معنا که فقط دسترسی به وب‌سایت‌ها و محتوای تأییدشده و متناسب با گروه سنی کودک و نوجوان فراهم می‌شود. همچنین، برخی پلتفرم‌ها مجموعه‌هایی از محتوای متناسب با ویژگی‌های سنی و علایق کاربران خردسال را سامان‌دهی کرده و به آنان پیشنهاد می‌کنند. (رید و همکاران،[1] ۲۰۱۶)

1. Reid Chassiakos, Y. L., & et al

از نظر حقوقی و بر پایه مفاد کنوانسیون حقوق کودک، نقض حریم خصوصی کودکان، رفتاری مجرمانه تلقی می‌شود و می‌تواند زمینه‌ساز آسیب‌های روانی و جسمی برای کودک شود. ازاین‌رو، وزارت دادگستری، در جایگاه نهاد ملی ناظر بر اجرای این کنوانسیون، در بیانیه‌ای از تمامی رسانه‌ها، به‌ویژه رسانه ملی، درخواست کرده است که فعالان حوزه حقوق کودک، اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی، و حتی والدین و سرپرستان، با رعایت کامل حقوق کودکان و توجه جدی به منافع برتر آنان، از انتشار تصاویر آنان در فضای مجازی، رسانه‌های مکتوب و صفحات شخصی خود خودداری کنند. همچنین، قوانین بین‌المللی بر شناسایی و حمایت از حقوق کودکان تأکید دارند و در بسیاری از کشورها این امکان وجود دارد که فرد پس از رسیدن به سن قانونی، در صورت نقض حریم خصوصی وی در دوران کودکی، علیه والدین خود شکایت کند. (حسینی و جواهری، ۱۳۹۹)

ماده ۳۲ کنوانسیون حقوق کودک نیز بر ضرورت احترام به حقوق کودکان تأکید کرده است و بر حفظ حریم خصوصی آنان در برابر هرگونه بهره‌کشی که بتواند به هر شکل ممکن، رفاه کودک را تهدید کند، تأکید دارد. در نظام حقوقی ایران نیز مقرراتی همچون «قانون حمایت از کودکان و نوجوانان»، برای صیانت از حقوق این گروه سنی تدوین شده است. براساس این قانون، هرگونه بهره‌کشی یا سوءاستفاده‌ای که موجب آسیب‌های روانی، اخلاقی یا عاطفی به کودک شود و مصداق کودک‌آزاری به شمار آید، جرم و قابل پیگرد قانونی است.

۲-۱- ۲. فرهنگ استفاده صحیح از شبکه‌های مجازی

عدم آشنایی بسیاری از کودکان با اصول ابتدایی کار با اینترنت، اطلاع نداشتن اطفال از حقوق خود در فضای مجازی، افشای بیش از حد اطلاعات شخصی و توجه نداشتن به حفظ حریم خصوصی، اعتماد بیش از حد به دنیای مجازی و افراد حاضر در آن (که احتمال داشتن هویت غیرواقعی نیز در میان آنان زیاد است) و از همه مهم‌تر، استفاده از فضای مجازی برای کارهای نادرست و حتی غیراخلاقی، ازجمله آسیب‌های فضای مجازی در سال‌های اخیر بوده است. شاید دلیل عمده این آسیب‌ها، ناکافی بودن فرهنگ‌سازی در زمینه استفاده از فضای مجازی برای اطفال و نوجوانان باشد.

نخستین و بهترین راهکار درباره فرهنگ‌سازی، آگاه کردن والدین و جامعه از وجود این حق برای کودکان در عصر ارتباطات است. از آنجا که بسیاری از خانواده‌ها حتی از وجود چنین حقی برای کودک اطلاع ندارند، دولت می‌تواند در این مورد منابع آموزشی لازم را تأمین کند. این فرهنگ‌سازی می‌تواند از طریق مدارس و سایر محیط‌های آموزشی و سپس از طریق شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ها انجام شود. درباره کودکان سیزده تا هجده سال که خود اقدام به انتشار تصاویرشان می‌کنند، می‌توان بسته‌های آموزشی را با محوریت عدم انتشار تصویر در فضای مجازی ارائه کرد تا آنان با آگاهی نسبت به انتشار تصاویر خود اقدام کنند. دوم اینکه، با استفاده از متخصصان حقوق کودک، کتاب‌های درسی برای حمایت از حقوق کودکان تألیف شود. همچنین برای انتشار تصاویر کودک، لازم است در تنظیمات شبکه‌های اجتماعی تغییراتی ایجاد شود و تصاویر کودکان به‌صورت عمومی منتشر نشود، بلکه با گروه کوچکی از نزدیکان مورد اعتماد به اشتراک گذاشته شود. سوم اینکه، والدین یا منتشرکنندگان تصاویر کودک، پیش از انتشار عکس یا ویدئوی کودک، باید او را فردی بزرگسال تصور کنند و این پرسش را مطرح کنند که آیا کودک در آینده، با دیدن چنین تصویری، آزرده نخواهد شد و چهارم اینکه، هیچ‌گونه تصویر عریانی از کودک نباید منتشر شود. (غنی‌زاده بافقی و چاجی، ۱۴۰۲)

بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که وابستگی به شبکه‌های اجتماعی با پیامدهایی همچون آسیب‌های جسمی و روانی، انحرافات رفتاری، کاهش عملکرد تحصیلی، نگرش مثبت به این فضاها و شکل‌گیری هویتی غیرواقعی همراه است و این عوامل، به‌ترتیب، بیشترین تأثیر را بر شیوه استفاده کاربران از شبکه‌های مجازی دارند. (مظفری، ۱۳۹۶) ازاین‌رو، با توجه به گسترش مداوم استفاده از این پلتفرم‌ها و تأثیرگذاری آنها بر زندگی واقعی، ضروری است برای کاهش مخاطرات احتمالی،

به‌ویژه در میان کودکان و نوجوانان، اقدامات گسترده‌ای در زمینه آموزش و فرهنگ‌سازی انجام شود. در زمینه فرهنگ‌سازی سایبری و استفاده صحیح از شبکه‌های مجازی، در درجه نخست باید نگاهی منطقی و واقع‌گرایانه به دنیای ملموس داشت و شرایط فرهنگی و اجتماعی آن را سنجید تا براساس این شرایط، فرهنگ استفاده صحیح از شبکه‌های مجازی در جامعه ترویج یابد. در مرحله بعد، باید از ابزارهای مفیدی همچون رسانه‌های جمعی برای ترویج نحوه استفاده صحیح از فضای مجازی بهره گرفت. فرهنگ‌سازی سایبری نیازمند فعالیت و بسترسازی گسترده‌ای است. (رضوی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۷)

آگاه کردن کودکان از مخاطرات و سوءاستفاده‌های احتمالی و ضرورت حفظ حریم شخصی، نخستین گام در آموزش نحوه استفاده سالم از شبکه‌های مجازی است. بنابراین، ضروری است به کودکان آموزش داده شود که در صورت بروز مشکل در فضای مجازی، چه اقداماتی باید انجام دهند. والدین می‌توانند با انجام فعالیت‌های مشترک در اینترنت، نظیر جست‌وجو و یادگیری مطالب جدید، فرصتی برای حضور در کنار فرزندان خود هنگام استفاده از شبکه‌های مجازی فراهم کنند. (کرامتی‌معز و عبدالهی، ۱۳۹۵) فرهنگ استفاده صحیح از شبکه‌های مجازی، به‌ویژه برای کودکان و نوجوانان، نقشی حیاتی در پیشگیری از بزه‌دیدگی و بهره‌کشی اقتصادی دارد. ازاین‌رو، برگزاری دوره‌های آموزشی برای والدین و کودکان درباره استفاده صحیح و ایمن از شبکه‌های مجازی ضروری است. این دوره‌ها باید شامل اطلاعاتی درباره خطرات موجود در فضای مجازی، شناسایی رفتارهای خطرناک و روش‌های مقابله با آنها باشد. همچنین، تدوین راهنماها و دستورالعمل‌های کاربردی برای استفاده صحیح از شبکه‌های مجازی، ازجمله نحوه تنظیم حریم خصوصی، مدیریت زمان استفاده از اینترنت و شناسایی محتوای مناسب و نامناسب، ضروری است.

۲-۲. پیشگیری رشدمدار در قالب برنامه‌های مدرسه‌محور

در عصر حاضر که رسانه‌ها و فناوری‌های نوین به بخش جدایی‌ناپذیری از زندگی روزمره تبدیل شده‌اند، دانش‌آموزان، به‌مثابه قشری پرنفوذ و درعین‌حال آسیب‌پذیر از جامعه، بیش از هر زمان دیگری در معرض تأثیرات مثبت و منفی محتوای رسانه‌ای قرار دارند. این شرایط، نیازمند اتخاذ رویکردی پیشگیرانه، رشدمدار و هدفمند در نظام آموزشی است؛ رویکردی که نه‌تنها بر انتقال صرف دانش تکیه نکند، بلکه به توانمندسازی ذهنی، رفتاری و اجتماعی دانش‌آموزان از طریق آموزش‌های مدرسه‌محور بپردازد. یکی از مهم‌ترین راهکارهای تحقق این هدف، اجرای برنامه‌هایی است که مربیان و کارکنان مدرسه را، در نقش عوامل کلیدی و واسطه‌های مؤثر در فرایند تعلیم و تربیت، نسبت به چالش‌های فضای مجازی و پیامدهای آن آگاه کنند. در این میان، ارتقای سواد رسانه‌ای و تقویت مهارت‌های تحلیل‌گرایانه مربیان، نقش اساسی در هدایت صحیح نسل جوان ایفا می‌کند. بنابراین، طراحی و اجرای برنامه‌های مدرسه‌محور با رویکرد پیشگیری رشدمدار می‌تواند زمینه‌ساز تربیت نسلی آگاه، مسئول و مقاوم در برابر آسیب‌های رسانه‌ای و اجتماعی شود.

۲-۲-۱. توانمندسازی و هشیار کردن مربیان مدرسه

محیط دیجیتال به‌طور مداوم در حال تکامل و گسترش است و حوزه‌هایی همچون شبکه‌های دیجیتال، محتواها، خدمات، کاربردها، ابزارها و محیط‌های به‌هم‌پیوسته فضای مجازی، هوش مصنوعی، رباتیک، سیستم‌های خودکار، تحلیل الگوریتم‌ها و داده‌های بیومتریک را دربرمی‌گیرد. ازاین‌رو، با توجه به سرعت بالای تحولات در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات، برگزاری کلاس‌های آموزشی و سمینارهای مستمر برای معلمان و مربیان مدارس و ارتقای دانش آنان درباره گونه‌های متنوع خطرات و آسیب‌های این فضا برای تمامی کودکان، ازجمله کودکان توان‌یاب، یکی از روش‌های مهم برای ایفای وظیفه حمایت و مراقبت از آنان است. (راهگشا و همکاران، ۱۳۹۶) در کشورهایی مانند ژاپن و انگلستان، برنامه‌های دیگری مانند پیش‌بینی واحدهای درسی همچون آموزش فناوری اطلاعات و ارتباطات که گامی مهم در راستای آموزش «شهروندی دیجیتال» است، مورد توجه قرار گرفته است. همچنین، در کشور پرو، در سال ۲۰۱۱، براساس قانون، بر

ایجاد محیطی امن در مدارس تأکید شده است. در این قانون، بر لزوم حضور یک روان‌شناس برای پاسخ‌گویی به کودکان و پیشگیری از خشونت در فضای مجازی و واقعی تصریح شده است. (بادامی، ۱۳۹۹) با گسترش فضای مجازی و نفوذ روزافزون شبکه‌های اجتماعی در زندگی روزمره، کودکان و نوجوانان بیش از پیش در معرض خطرات و آسیب‌های این فضاها قرار گرفته‌اند. یکی از مهم‌ترین این خطرات، بهره‌کشی اقتصادی از کودکان در قالب فعالیت‌های اینفلوئنسری است. این موضوع می‌تواند تأثیرات منفی بر روان، تحصیلات و زندگی اجتماعی کودکان داشته باشد. در این زمینه، توانمندسازی و هشیار کردن مربیان مدرسه، به‌عنوان یکی از راهکارهای مؤثر در پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان ناشی از فعالیت‌های اینفلوئنسری، مورد توجه قرار گرفته است.

آموزش مربیان مدرسه درباره فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی و فعالیت‌های اینفلوئنسری ضروری است. برنامه‌های آموزشی می‌توانند شامل اطلاعاتی درباره نحوه فعالیت اینفلوئنسرها، شناخت نشانه‌های بهره‌کشی اقتصادی و پیامدهای منفی این فعالیت‌ها برای کودکان باشند. همچنین، مربیان باید با حقوق کودکان و مقررات قانونی مرتبط با حمایت از آنان در فضای مجازی آشنا شوند. همکاری و هماهنگی میان مدرسه و والدین برای پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان ضروری است. مربیان می‌توانند با برگزاری جلسات آموزشی و اطلاع‌رسانی برای والدین، آنان را از خطرات فعالیت‌های اینفلوئنسری آگاه کنند و راهکارهای مناسبی برای نظارت بر فرزندان و حمایت از آنان ارائه دهند. ایجاد ارتباطی باز و مؤثر میان مدرسه و خانواده نیز می‌تواند به تشخیص و حل سریع‌تر مشکلات کمک کند.

۲-۲-۲. بالابردن سواد رسانه‌ای

از سال ۱۳۹۵، «آموزش سواد رسانه‌ای» به استناد مصوبه شورای عالی آموزش‌وپرورش، با برنامه درسی اختصاصی باعنوان «تفکر و سواد رسانه‌ای» در دوره دوم متوسطه و در کلیه رشته‌ها، به‌طور رسمی وارد نظام آموزشی ایران شد. ازاین‌رو، ضرورت دارد نظام آموزشی با برنامه‌ای مدون، تدریس مفهوم سواد رسانه‌ای را از دوره پیش‌دبستانی آغاز کند تا نسل دنیای امروز، که نسل فناوری‌های جدید است، با بهره‌گیری از سواد رسانه‌ای بتواند فرایند اجتماعی‌شدن را به‌طور کامل طی کند. (خضرنژاد، ۱۳۹۸) ارتقای سواد رسانه‌ای کودکان و والدین نیز نقش مهمی در توانمندسازی آنان برای مقابله با مخاطرات فضای مجازی دارد. آگاهی از حقوق دیجیتال، شناخت تهدیدها و یادگیری راهکارهای ایمن‌سازی فعالیت‌های آنلاین، ازجمله مواردی است که باید مورد توجه قرار گیرد. این طرح با هدف توانمندسازی آموزگاران برای دستیابی به اهدافی همچون درک دقیق‌تر کاربردهای تلفن همراه و فناوری‌های مبتنی بر اینترنت، ازجمله شبکه‌های اجتماعی، تدوین شده است. همچنین، این برنامه در راستای ارتقای مهارت تصمیم‌گیری معلمان در مواجهه با موقعیت‌های مختلف و آشنایی آنان با منابع پشتیبان برای ترویج استفاده مثبت، مسئولانه و ایمن از فناوری اطلاعات و ارتباطات تلاش می‌کند. بخش دیگری از این طرح نیز به آموزش خانواده‌ها، کودکان و سایر افراد مسئول مراقبت از آنان درباره خدمات موجود یا پیشنهادی در این حوزه اختصاص دارد.

با توجه به اینکه بخش عمده‌ای از دسترسی کاربران به فضای مجازی از طریق تلفن‌های همراه انجام می‌شود، اپراتورهای تلفن همراه می‌توانند در گسترش آموزش سواد دیجیتال نقش مؤثری ایفا کنند. برای نمونه، شرکت «کام‌کست» که از اپراتورهای بزرگ ایالات متحده آمریکا به‌شمار می‌رود، با مشارکت نهادهای دولتی و دادستانی کل در چندین ایالت، ازجمله فلوریدا، مریلند، میشیگان، می‌سی‌سی‌پی و برخی ایالت‌های دیگر، در سال‌های ۲۰۰۸ و ۲۰۰۹ برنامه‌های حمایتی برگزار کرد. این شرکت با همکاری نهادهای دولتی، اقدام به اجرای این برنامه‌ها در مدارس مناطق مذکور کرد و همچنین تولید و انتشار کتاب و لوح‌فشرده درباره مخاطرات فضای مجازی و آموزش ایمن کودکان را در دستور کار خود قرار داد (علیزاده طباطبایی، ۱۳۹۵) در بخشی از این سند و در چارچوب محور اطلاع‌رسانی و آموزش، اپراتور موظف شده است اقدامات فنی، اجرایی و

مالی مورد نیاز را برای آگاه‌سازی عمومی، آموزش کاربران و فراهم‌سازی ابزارهای مناسب برای بهره‌مندی بهینه از خدمات اینترنت پرسرعت همراه به انجام دهد. این اقدامات شامل آموزش نحوه استفاده صحیح از محصولات و خدمات اپراتور در سطوح فردی، گروهی و سازمانی، آشنایی با شیوه‌های حفظ حریم خصوصی و صیانت از اطلاعات شخصی، به‌ویژه برای کودکان و نوجوانان، ارائه راهکارهایی برای هدایت و نظارت والدین بر رفتار فرزندان هنگام استفاده از فناوری باند پهن و ترویج فرهنگ استفاده اخلاق‌مدار، مسئولانه و شرعی از این خدمات برای صیانت از حقوق شهروندی است. همچنین، آشنایی با نحوه بهره‌گیری از سامانه‌های مردمی گزارش ناهنجاری‌های فرهنگی و اجتماعی نیز ازجمله وظایف اپراتور در این حوزه برشمرده شده است. همچنین، اپراتور مکلف شده است در سه‌ماهه سوم هر سال، برنامه‌ریزی سال آینده خود را برای ارتقای سطح سواد رسانه‌ای و دیجیتال ذی‌نفعان حوزه خدمات باند پهن، به سازمان مربوطه ارائه کند. اجرای این برنامه‌ها پس از تصویب کمیسیون شورای عالی فضای مجازی الزامی خواهد بود (خاری، ۱۳۹۲).

با گسترش پاندمی کرونا و مجازی‌شدن آموزش، کودکان و نوجوانان به‌طور گسترده و ناگهانی وارد فضای مجازی شدند؛ ورود شتاب‌زده‌ای که بدون آموزش‌های پیشینی درباره سواد رسانه‌ای، حفاظت از حریم خصوصی و مخاطرات فضای مجازی انجام شد. پلتفرم‌هایی مانند شبکه شاد، هرچند با هدف تداوم آموزش راه‌اندازی شدند، به‌دلیل فقدان فرهنگ‌سازی لازم، زمینه آشنایی و حضور گسترده‌تر کودکان در دیگر شبکه‌های اجتماعی را نیز فراهم کرد. این حضور زودهنگام و بدون آمادگی، سبب شد کودکان بیش از پیش در معرض آسیب‌های نوپدید فضای مجازی قرار گیرند؛ ازجمله بزه‌دیدگی‌هایی که در بستر فعالیت‌های اینفلوئنسری شکل می‌گیرد. درواقع، بستر کرونا و ورود ناگهانی دانش‌آموزان به فضای مجازی، نه‌تنها زمینه‌ساز شکل‌گیری نقش اینفلوئنسرهای کودک شد، بلکه شرایطی را پدید آورد که در آن، کودکان بدون شناخت کافی از مخاطرات، خود به سوژه یا ابزار جذب مخاطب در فضای آنلاین تبدیل شدند. ازاین‌رو، تحلیل و پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در قالب فعالیت‌های اینفلوئنسری، بدون در نظر گرفتن زمینه‌های ساختاری شکل‌گیری این پدیده، ازجمله تحول آموزشی در دوران کرونا، ناقص خواهد بود.

در مجموع، ارتقای سواد رسانه‌ای در محیط مدرسه نه‌تنها از کودکان در برابر بهره‌کشی‌های احتمالی محافظت می‌کند، بلکه به پرورش افرادی آگاه، مسئول و توانمند در فضای دیجیتال منجر می‌شود؛ رویکردی که با اصول پیشگیری رشدمدار هم‌راستا است و زمینه‌ساز ایمن‌سازی پایدار محیط‌های تربیتی در عصر رسانه‌های نوین می‌شود.

نتیجه‌گیری

با گسترش نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در زندگی روزمره و ظهور پدیده اینفلوئنسری، کودکان بیش از پیش در معرض آسیب‌های نوظهور فضای دیجیتال قرار گرفته‌اند. یکی از مهم‌ترین این آسیب‌ها، بزه‌دیدگی ناشی از بهره‌کشی اقتصادی است که در قالب فعالیت‌های اینفلوئنسری، حریم خصوصی، سلامت روان و حقوق کودکان را تهدید می‌کند. در این مقاله، با تکیه بر نظریه انتخاب عقلانی، انگیزه‌های اقتصادی والدین، تولیدکنندگان محتوا و پلتفرم‌ها در بهره‌کشی از کودکان تحلیل شد و نشان داده شد که منفعت‌طلبی فردی می‌تواند به نادیده گرفتن منافع کودک منجر شود. همچنین، براساس نظریه سبک زندگی در فضای مجازی، نشان داده شد که سبک زندگی دیجیتال‌محور و الگوبرداری کودکان از الگوهای مصرف‌گرایانه اینفلوئنسری می‌تواند آنان را در معرض آسیب‌پذیری بیشتری قرار دهد. در پاسخ به این چالش‌ها، این مقاله بر دو رویکرد پیشگیری وضعی و پیشگیری رشدمدار تمرکز داشت. در حوزه پیشگیری وضعی، راهبردهایی مانند تعیین «سن دیجیتال» به‌مثابه حداقل سن قانونی برای فعالیت مستقل در فضای مجازی و حمایت قانونی از «حق تصویر کودکان»، به‌مثابه ابزارهایی برای محدودسازی فرصت‌های بزه و حفظ کرامت و حقوق کودک، مطرح شد. تدوین قوانین

خاص برای مدیریت تصاویر کودکان، الزام به اخذ رضایت‌نامه‌های آگاهانه و مسئولیت‌پذیری پلتفرم‌ها ازجمله سازوکارهای مؤثر در این حوزه‌اند.

در حوزه پیشگیری رشدمدار، دو مسیر اصلی پیشنهاد شد: نخست، برنامه‌های مدرسه‌محور که با توانمندسازی مربیان، ارتقای سواد رسانه‌ای و آموزش تحلیل انتقادی محتوا به دانش‌آموزان، می‌توانند آنان را در برابر مخاطرات فضای مجازی مقاوم کنند؛ دوم، برنامه‌های خانواده‌محور که با تمرکز بر تقویت نقش تربیتی والدین، حمایت از حقوق کودک در محیط دیجیتال و ترویج فرهنگ استفاده مسئولانه از رسانه‌ها، بستر مناسبی برای محافظت از کودکان فراهم می‌آورند.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مقابله با بزه‌دیدگی کودکان در فضای دیجیتال، نیازمند رویکردی جامع، چندسطحی و مشارکت‌جویانه است که نهاد آموزش و خانواده، به‌مثابه دو رکن اصلی تربیت، در آن نقشی حیاتی دارند. تنها از طریق ارتقای آگاهی، مسئولیت‌پذیری و سیاست‌گذاری هدفمند می‌توان از کودکان در برابر سوءاستفاده‌های رسانه‌ای محافظت کرد و فضایی ایمن، انسانی و رشددهنده در فضای مجازی برای آنان فراهم آورد.

پیشنهادات کاربردی پژوهش

۱. پیشنهادات تقنینی- حقوقی

تقنین و تنظیم‌گری حقوقی: تصویب قانونی مستقل در زمینه «حفاظت از کودکان در فضای مجازی»، با تمرکز ویژه بر فعالیت‌های اقتصادی و تبلیغاتی والدین و اینفلوئنسرها و الزام به اخذ مجوز قانونی برای به‌کارگیری کودک در فعالیت‌های تبلیغی و نمایشی در پلتفرم‌ها توسط والدین، همراه با نظارت نهادهای حمایتی.

ایجاد «سن دیجیتال» برای مشارکت در فضای مجازی: تعریف سنی مشخص (برای مثال ۱۳ سال) به‌عنوان «سن دیجیتال» برای فعالیت رسمی در پلتفرم‌ها، با الزام والدین به مدیریت و کنترل دسترسی زیر این سن و الزام شبکه‌های اجتماعی مجازی به تأیید سن کاربران کودک و نوجوان، با ابزارهای تأیید هویت.

حمایت از حق تصویر و داده‌های کودکان: ایجاد «حق فراموشی دیجیتال برای کودکان» برای حذف آثار فعالیت‌های گذشته از پلتفرم‌ها به درخواست قانونی کودک یا نماینده قانونی او.

۲. پیشنهادات خانواده‌محور

آموزش والدین در زمینه مخاطرات استفاده ابزاری از فرزندان در قالب محتواهای نمایشی و اقتصادی؛ راه‌اندازی پویش‌های فرهنگی با همکاری سازمان بهزیستی، پلیس فتا و وزارت آموزش و پرورش برای تبیین آثار منفی «کودک اینفلوئنسری غیرمسئولانه»؛ و ایجاد سامانه مشاوره و گزارش‌گیری برای والدین و کودکان در رابطه با سوءاستفاده رسانه‌ای یا اجبار توسط اطرافیان.

۳. پیشنهادات مدرسه‌محور

طراحی دوره‌های آموزشی برای مربیان، مشاوران و معلمان با محوریت آموزش سواد رسانه‌ای، سواد دیجیتال و حقوق کودک در فضای مجازی و برگزاری کارگاه‌های آموزش مهارت‌های ایمنی سایبری، اعتماد به نفس، شناخت خطرات فضای مجازی و تصمیم‌گیری آگاهانه برای کودکان. گنجاندن مفاهیم «استثمار دیجیتال» و «بزه‌دیدگی آنلاین» در کتب درسی پایه متوسطه اول و دوم.

۴. پیشنهادات پلتفرم‌محور و تنظیم‌گری فناوری

الزام پلتفرم‌های اجتماعی نظیر اینستاگرام یا روبیکا به طراحی ابزارهای نظارتی خاص برای حساب‌های کودک‌محور و

توسعه سامانه‌های هشداردهی هوشمند برای بررسی محتوای کودک‌محور از منظر بزه‌دیدگی احتمالی یا بهره‌کشی.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان تأکید می‌کنند که کلیه اصول اخلاقی در انجام و انتشار این پژوهش رعایت شده است. همچنین، اصول مربوط به محرمانگی اطلاعات و استفاده از داده‌ها در چارچوب اهداف پژوهش رعایت شده است.

عدم سوء رفتار علمی

نویسندگان اعلام می‌کنند که در انجام و گزارش پژوهش حاضر از هرگونه سوءرفتار علمی، از جمله جعل یا دستکاری داده‌ها، تحریف نتایج، سرقت علمی و سایر رفتارهای مغایر با اصول اخلاق پژوهش، پرهیز شده است.

مشارکت نویسندگان

نویسنده مسئول با ۶۰ درصد مشارکت، مسئولیت اصلی در ایده‌پردازی و طراحی پژوهش، تدوین چارچوب نظری و روش‌شناسی، تحلیل و تفسیر یافته‌ها، نگارش اولیه مقاله، مدیریت فرآیند اصلاحات و پاسخ‌گویی به نظرات داوران و هماهنگی نهایی میان نویسندگان را بر عهده داشته است. نویسنده دوم و سوم با ۴۰ درصد مشارکت، در گردآوری و بررسی منابع، تحلیل داده‌ها، نگارش بخش‌هایی از مقاله و بازبینی علمی و ویرایش نسخه نهایی مشارکت داشته‌اند و تمامی نویسندگان نسخه نهایی مقاله را مطالعه و تأیید کرده‌اند.

تعارض منافع

نویسندگان عدم وجود تعارض منافع (Conflict of Interest) را در ارتباط با این پژوهش اعلام می‌کنند. به عبارت دیگر، هیچ‌گونه تعارض منافع مالی، سازمانی یا شخصی وجود ندارد که بتواند بر طراحی، اجرا، تحلیل یافته‌ها یا گزارش نتایج پژوهش تأثیرگذار باشد.

حامی مالی

این پژوهش بدون دریافت هر گونه حمایت مالی از سازمان‌های دولتی تجاری یا غیرانتفاعی انجام شده است.

سپاسگزاری

نویسندگان مقاله از سردبیر، اعضای هیئت تحریریه، داوران و مدیر محترم فصلنامه علمی «پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده» دانشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ که با بررسی و ارزیابی علمی مقاله و ارائه دیدگاه‌ها و پیشنهادهای ارزشمند، در ارتقای کیفیت علمی و محتوایی آن نقش داشته‌اند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌کنند.

منابع

آقایی، عاطفه و رضانیاکان، زهرا (۱۳۹۸). مطالعه مفهوم «کودکان کار اینستاگرامی» در فضای مجازی ایران. *فصلنامه حقوق کودک*، ۱(۳)، ۱۶۱-۱۹۰.

ابوذری، مهرنوش (۱۳۹۲). جرم‌شناسی جرایم سایبری. تهران: بنیاد حقوقی میزان.

بادامی، محمد مهدی (۱۳۹۹). *کودکان آنلاین و حق آنان بر امنیت همه جانبه در فضای مجازی (چالش‌ها و راهکارها)*. تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه.

بهره‌مند، حمید.، و داودی، ذوالفقار (۱۳۹۷). پیشگیری اجتماعی از جرایم امنیتی- سایبری. *مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی*، ۴۸(۱)، ۲۷- ۴۶.

سیدین بروجنی، زهره.، موذن، فرانک.، و بهشتی، اکرم (۱۴۰۲). پیشگیری غیرکیفری از بزه دیدگی زنان در فضای مجازی. *فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم*، ۱۸(۶۷)، ۱- ۱۷.

حسینی، هاله.، و جواهری، آراسته (۱۳۹۹). حمایت کیفری از کودکان در مقابل سوءاستفاده در فضای مجازی در قوانین ایران و انگلیس و اسناد بین‌المللی. *مجله پژوهش‌های حقوقی*، ۳(۹۹)، ۱۰۷- ۱۳۲.

خاری، حمیدرضا (۱۳۹۲). *تدوین پیش نویس پیوست فرهنگی خدمات مبنی بر بسترهای شناخته شده در شبکه‌های نسل سوم و چهارم موبایل*. تهران: مرکز تحقیقات مخابرات ایران، پژوهشکده سیاستگذاری و مدیریت راهبردی فاوا.

خضرنژاد، عمر (۱۳۹۸). تبیین جامعه‌شناختی جایگاه سواد رسانه‌ای شهروندان ایرانی در حوزه عمومی مجازی. *مقالات برگزیده سومین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی ایران (جلد ششم: آسیب‌های فضای مجازی)*. تهران: انتشارات آگاه.

راهگشا امیرحسین.، موسوی، ایمان.، و علوی اردکانی، محمدرضا (۱۳۹۶). پیشگیری رشد مدار از بزهکاری کودکان و نوجوانان در فضای سایبر. *نشریه آفاق علوم انسانی*، ۱(۱۰)، ۱- ۱۴.

رضوی فرد، بهزاد.، رباط جزیی، محمدتقی.، و عمرانی، گلسا (۱۳۹۷). پیشگیری از بزه دیدگی جنسی در شبکه‌های اجتماعی. *مجله حقوقی دادگستری*، ۸۲(۱۰۴)، ۳۹- ۶۵.

ضرغام، شهلا (۱۳۹۸). *خودبازنمای و هویت‌سازی توسط سلبریتی‌های فرعی رسانه جتماعی؛ مطالعه موردی سلبریتی‌های مد ایرانی اسلامی در اینستاگرام*. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.

طاهری، سمانه (۱۳۹۲). *سخت گیری کیفری*. تهران: بنیاد حقوقی میزان.

عبدالهی، سامان (۱۴۰۱). از علت‌شناسی قربانیان جرائم جنسی تا کارآمدی پلیس تخصصی. *فصلنامه کارآگاه*، ۱۶(۵۹)، ۱۲۳- ۱۴۷.

عبدالهی، سامان (۱۴۰۰). *نقش خانواده و مدرسه در گرایش اطفال و نوجوانان به مصرف مواد مخدر و روانگردان با تأکید بر ارائه الگوی مداخله‌های پیشگیرانه رشد مدار؛ مطالعه موردی استان تهران و البرز*. رساله دکتری رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات.

علیزاده‌طباطبایی، زهراسادات (۱۳۹۵). *سیاست جنایی کارآمد جهت سالم‌سازی فضای سایبر از محتوای مجرمانه و کاربری آن*. رساله دکتری رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی. دانشگاه تهران.

غنی‌زاده بافقی، مریم.، و رضوانی، سودابه (۱۴۰۲). راهبردهای حمایت از حقوق کودکان در محیط دیجیتال. *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ۶(۱۰۴)، ۲۶۹- ۲۹۱.

غنی‌زاده بافقی، مریم.، و چاجی، فاطمه (۱۴۰۲). بررسی تطبیقی حمایت از حق تصویر کودکان در فضای مجازی. *مجله پژوهش‌های حقوقی*، ۲۲(۵۶)، ۲۶۳- ۲۹۴.

کرامتی‌معز، هادی (۱۴۰۳). *جرم‌شناسی (طرح مباحث نوین در دانش جرم‌شناسی)*. تهران: شرکت سهامی انتشار.

کرامتی‌معز، هادی (۱۳۹۹). *بزه‌دیده‌شناسی کودکان در شبکه‌های مجازی*. تهران: انتشارات دادگستر.

کرامتی‌معز، هادی.، و عبدالهی، سامان (۱۳۹۵). تحلیل جامعه‌شناسی جنایی علل و پیامدهای هرزه‌نگاری در شبکه‌های اجتماعی مجازی و راهکارهای پیشگیری اجتماعی از آن. *فصلنامه علمی پژوهشی علوم اجتماعی*، ۱۰(۴)، ۳۲۳- ۳۴۰.

مظفری، محمدمهدی (۱۳۹۶). فرهنگ‌سازی استفاده بهینه از اینترنت و جلوگیری از آسیب‌های آن در بین دانشجویان دانشگاه‌های علمی و کاربردی شهر قزوین. *نشریه فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، ۷(۲۳)، ۱۴۳- ۱۵۸.

منصورآبادی، عباس.، میرخلیلی، سیدمحمود.، و کرامتی‌معز، هادی (۱۴۰۰). پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی با تأکید بر نقش نظارتی شورای عالی فضای مجازی و پلیس فتا. *فصلنامه علمی مطالعات بین المللی پلیس*، ۱۲(۴۶)، ۳۰- ۵۲.

میرشفیعیان، میرسادات (۱۴۰۱). *نقش اورژانس اجتماعی در حمایت از زنان بزه دیده*. تهران: بنیاد حقوقی میزان.

نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۹۲). *از جرم‌مداری تا بزه‌دیده‌مداری*. تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد.

References

Brown, D., & Hayes, N. (2008). *Influencer marketing: Who really influences your customers?* Butterworth-Heinemann.

Clark, D. R., & Jno-Charles, A. B. (2025). The child labor in social media: Kidfluencers, ethics of care, and exploitation. *Journal of Business Ethics*, 201(1), 35-62.

Oxford English Dictionary. (2024). *Influencer*. https://www.oed.com

UK Information Commissioner's Office (ICO). (2020). *Age appropriate design: A code of practice for online services*. Information Commissioner's Office.

Reid Chassiakos, Y. L., Radesky, J., Christakis, D., Moreno, M. A., Cross, C., & Council on Communications and Media. (2016). Children and adolescents and digital media. *Pediatrics*, 138(5), e20162593. https://doi.org/10.1542/peds.2016-2593